

Introducere

Procesul creației muzicale de la sfârșitul secolului al XIX-lea este unul dintre cele mai complexe fenomene din întreaga istorie a muzicii, atât sub aspectul cantității și calității creațiilor, cât mai ales sub aspectul semantic și al înnoirii gramaticilor compoziționale. Ca absolventă a secției Canto, liedul – în general și în special cel german, compus la sfârșitul secolului al XIX-lea – a constituit ținta unui interes profesional încă înainte de a deveni subiectul prezentei cercetări. Dorința de a reda în miniaturile interpretate complexul de stări sugerate de muzică și versuri, într-o manieră care să respecte cerințele stilului specific epocii și compozitorului, a impus o cercetare a bibliografiei de specialitate în domeniul istoriei formelor, armoniei și celorlalte elemente ale limbajului muzical. Fiind deja familiarizată și atrasă de acest subiect, am considerat elaborarea acestui studiu ca o oportunitate pentru a-l aprofunda într-o manieră mai riguroasă.

Cercetările de până acum asupra limbajului muzical al perioadei în discuție, după cum reiese din bibliografie, au urmărit să concretizeze trăsăturile generale ale stilului epocii, dar și ale fiecărui compozitor în parte, fără a intra în amănuntele scriiturii vocal-instrumentale specifice liedurilor.

De aceea, pornind de la conceptul lui Jean Jacques Nattiez¹: „Semnificațiile unui text (literar sau muzical) nu se pot explica de-

---

¹ Jean-Jacques Nattiez, *Fondements d'une sémiologie de la musique*, Paris:UGE, 1975, p. 191.

cât în contextul unei epoci și ale unei culturi”, se impune o succintă trecere în revistă a principalelor repere economice, social-culturale și istorice specifice sfârșitului de secol XIX în Europa, care au determinat și profunde modificări în sfera creației artistice.

Ceea ce a influențat profund această perioadă a fost „noua revoluție industrială”, bazată pe numeroase descoperiri determinate de: folosirea sistemului experimental ca metodă de cercetare, proliferarea laboratoarelor în același scop și colaborarea asiduă știință-industrie. În general, această perioadă este caracterizată printr-o mare efervescentă estetică și stilistică prin care se caută, în toate domeniile artei, găsirea unor noi forme și mijloace de expresie care să corespundă aspirațiilor umane ale timpului.

Din punct de vedere social, în rândul mării burghezii industriale și comerciale se conturează o elită politică aptă să guverneze, iar clasa de mijloc, constituită din mici patroni și întreprinzători, medici, avocați, profesori etc. își impune punctul de vedere în viața politică, alături de mișcarea sindicală a muncitorilor, nou constituită.

Noțiunile de libertate și progres capătă de acum noi sensuri, ideile liberale sau cele anarhice și socialiste sunt îmbrățișate de intelectuali și artiști, împingându-i la luptă împotriva conservatorismului și rutinei, în vederea afirmării idealurilor noi.

În acest context, evoluția muzicii și a genurilor ei la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea reprezintă o perioadă care a fost mereu în atenția muzicologiei contemporane, datorită imenselor prefaceri rezultate din confruntarea între valorile muzicale tradiționale și acelea ale creației mai noi. „Evenimentele de referință ale perioadei 1890-1930 conțin un noian de semne și date fără precedent ca amploare și dinamică: pe fundalul romantismului târziu se formează curentele impresionist, neoclasic, neobaroc, neoromantic, expresionist; tot aici se precizează folclorismul modern și marile sinteze aduse la școlile naționale de compoziție.”²

---

² Wilhelm G. Berger, *Muzica simfonică romantică și modernă*, București:Edit. Muzicală, 1974, vol. III, p. 6.

Pe acest parcurs apune o epocă clasico-romantică și tot acum răsare o altă epocă – modernă – în marele flux al continuității.

Începutul înnoirilor a fost dat de pictură și apoi de literatura țărilor de foarte mare tradiție culturală și anume: Franța, Italia și Germania. În Franța, grupul pictorilor: Edouard Manet, Claude Monet, Edgar Degas, Auguste Renoir, Paul Cézanne și mulți alții au fost cei care au scandalizat în 1874 viața artistică prin curajul cu care au valorificat surprinzătoarea expresivitate a cromaticii și tușului, aplicate unei tematici în care natura apare ca o explozie de lumină și culoare. Acest grup, care a marcat în pictură nașterea impresionismului, „a cultivat o estetică a vizualității pure, fiind punctul de plecare al majorității curentelor artistice de la începutul secolului al XX-lea: neoimpresionism, fauvism, abstracționism, suprarealism etc.”³

În literatura franceză a sfârșitului de secol al XIX-lea se conturează o serie de direcții estetice și stilistice noi, denumite parnasianism, naturalism și simbolism, cu o existență destul de scurtă în comparație cu altele anterioare, dar cu o influență deosebită în evoluția scrisului artistic și a muzicii. Aceste curente literare au impresionat prin atitudinea antiromantică și antiacademică, prin modificările substanțiale în structura, forma, fondul și mijloacele de expresie caracteristice, simbolizării, de exemplu, ajungând până la modificarea rafinată a rezervelor de expresivitate ale cuvintelor, combinată cu sonoritatea și muzicalitatea lor, conform crezului formulat de P. Verlaine: „*de la musique avant toute chose*”.

Harta artistică a Italiei spre sfârșitul secolului al XIX-lea promovează redarea veridică a faptelor și trăirilor puternice, indiferent de mijloacele de expresie, conform crezului „*Il vero prima di tutto*”, specific verismului, curent ce a cuprins literatura, pictura și muzica de operă.

Progresul tehnic și industrializarea excesivă de la sfârșitul se-

---

³ V. Iliuț, *De la Wagner la contemporani*, București:Edit. Muzicală, 1997, vol. III, p. 19.

colului XIX-lea în Germania și Austria au favorizat atingerea unor stadii limită în viața politică și economică, având ca efect o atmosferă sumbră și apăsătoare în viața socială, reflectată de artă în curente ca *naturalism*, *symbolism*, *neoclasicism*, dar mai ales în *expresionism*. În încercarea de a transpune în artă viața sumbră și mizeră derulată sub semnul nesiguranței și decăderii, expresionismul se constituie ca un curent artistic afirmat în Germania și Austria, cu oarecare influențe și asupra unor artiști din alte țări europene. Afirmat la început în pictura germană, în grupările artistice *Die Brücke* (Podul) și *Der blaue Reiter* (Călărețul albastru) prin: Ernst-Ludwig Kirschner, Otto Müller, Wassily Kandinsky sau Franz Marc, această direcție estetică frapează prin culorile stridente sau tușele accentuate ale aspectelor negative preluate din realitatea imediată. În literatură, expresionismul este preluat și consacrat de revistele: *Der Sturm* (Avântul), *Die Aktion* (Acțiunea) și *Die Weissen Blätter* (Filele albe), grupând în jurul lor o serie de scriitori dintre care amintim pe: Gottfried Benn, Ernst Stadler, Georg Hezm, Franz Kafka, Ernst Toller.

Mișcarea expresionistă se manifestă în planul muzicii prin unele lucrări ale lui Arnold Schöenberg, Alban Berg și Anton Webern. Monodrama *Pierrot lunaire*, *Erwartung* de Schöenberg, opera *Woyzeh* a lui Berg, sau cele *Șase lieduri op.14* ale lui Webern sunt câteva exemple de creații expresioniste în care muzica reflectă – prin trecerea de la tonalism la atonalism și dodecafonismul serial, de la cântul tradițional la *sprechgesang* la *sprechstimme*, vorbire ritmată și țipăt, cât și alte modalități specifice – schimbarea de mentalitate în procesul creației, interpretării și receptării muzicale.

Impresionismul, verismul, expresionismul și tendința național-folclorică sunt cele patru orientări artistice principale, complexe și cuprinzătoare în planul tematicii și a mijloacelor de expresie, specifice pentru culturile franceză, italiană, germană și pentru culturile naționale născute la cumpăna secolelor XIX și XX care, alături de marea tradiție clasico-romantică, deschid porțile secolului al XX-lea, marcând începutul unor numeroase trasee de evoluție stilistică, de diverse profiluri, cu orientări și tendințe diferite, fără a

oferi întotdeauna demarcații precise.

Sfârșitul de secol XIX (aproximativ 1870-1915) a fost o perioadă de mari efervescențe estetice și stilistice în care, evenimentele artistice s-au succedat și s-au interferat cu repeziciune într-o aglomerare continuă, iar creația muzicală a surprins prin tendințele tot mai accentuate de amplificare a procesului diversificărilor stilistice, al înnoirilor.

În această evoluție complexă, liedul, gen strâns legat de viață, de existența cotidiană și de universul interior al omului, suferă, ca și celelalte genuri muzicale, prefacerile stilistice specifice acestei perioade.

Rezultat al legăturii simbiotice între cuvânt, voce și instrument, miniatura vocală cu acompaniament, denumită *lied* în țările de limbă germană, *melodie* în Franța și *romanță* în cultura slavă, preia, la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, un fond de informații și acumulări ale compozitorilor din secolele anterioare.

Această moștenire va fi prelucrată de creatorii din perioada la care ne referim, în funcție de inspirație și personalitate și va rămâne în continuare obiectul transformărilor, legitimate istoric și diferențiate de la un compozitor la altul, dovadă vie a dinamicii permanente a lumii în care trăim.

Definiția cât mai completă a imaginii artistice ne arată că aceasta este un “produs al imaginației având valoare estetică, exprimat prin cuvinte, sunete sau culori, în literatură, muzică pictură etc. Formă concretă a unei idei, imaginea artistică particularizează generalul, abstracțiunile și este purtătoarea atitudinilor și sentimentelor autorului față de realitatea prezentată.”⁴

În cazul *liedului*, componenta literară se concretizează prin poeziile ale căror structuri la nivelurile metaplasmelor (figuri fonice și grafice), metataxelor (figuri sintactice), metasememelor (tro-

---

⁴ Daniela Zaharia, Cezar Zaharia – *Dicționar de terminologie literară*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 2002, pag. 110.

pii) și metalogismelor (figuri de stil) corespund exigențelor artistice ale compozitorului, iar muzica folosește o mulțime de mijloace, pornind de la tonalitate, ritm, armonie, elemente de dinamică etc., cu scopul de a reda cât mai fidel fie sentimentele, fie imaginile oglindite de textul poetic.

În tot acest proces, după cum spune P. Servien, „geniul muzical care folosește versurile drept fundament al structurilor sale construiește structura integrală din structuri elementare deja date, deja organizate”⁵.

Astfel imaginea poetică exprimată prin cuvinte va fi reflectată de imaginea muzicală prin mijloacele sale specifice, rezultând în final miniatura vocală cu acompaniament.

Tot P. Servien subliniază că factorii ce contribuie la organizarea acestei operațiuni creatoare sunt: „structura însăși a limbajelor cu posibilitățile și imposibilitățile lor, precum și entuziasmul, lirismul, emoțiile geniilor artistice”⁶.

În funcție de elementele de ereditate spirituală, de tradițiile culturale specifice și de personalitatea fiecăruia, muzicienii reprezentanți ai culturilor muzicale din perioada studiată în acest referat (sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX) au realizat o mare diversitate de tipologii în cadrul miniaturii vocale, păstrând însă trăsăturile principale de unitate în ceea ce privește relația de interdependență voce-instrument și de perfecta suprapunere între expresia muzicală și motivația poetică inițială.

Brahms, Wolf, Strauss, Mahler și Schönberg sunt considerați de specialiști reprezentanți de seamă ai ariei temporale ce face obiectul acestui studiu, iar cunoașterea în profunzime a vieții și creației lor a fost un pas înainte în încercarea de a le înțelege stilul și drumul pe care l-au urmat în dezvoltarea acestui gen. Așadar, în studiul diversității reale a manifestărilor miniaturii vocale cu

---

⁵ P. Servien – *Estetica*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1975, pag. 153.

⁶ P. Servien – *op. cit.*, pag. 229.

acompaniament, am avut în vedere:

- urmărirea succesiunii unor personalități creatoare, ce au avut propria contribuție în cadrul culturii muzicale a epocii, chiar dacă, uneori, i-au depășit limitele;
- evoluția stilurilor și a limbajului muzical, condiționate și de validarea lor prin treptata asimilare a artei de către public, ca receptor al creației.

Analiza liedurilor (melodie, ritm, armonie, dinamică, agogică, formă etc.), în interdependență și în relație directă cu versurile, a fost făcută unor partituri care sunt unanim recunoscute ca valoroase, dar și pe care le-am considerat ca având un potențial reprezentativ din punct de vedere artistic și tehnic. Aplicarea acestei grile de analiză încearcă să respecte normele metodologice fundamentale și rigorile academice pe care o cercetare de sinteză le impune, fără însă a avea pretenția de a fi epuizat subiectul. Desigur, orice cercetare trebuie să se evidențieze printr-o contribuție creatoare, originală. În ceea ce privește această lucrare, considerăm că noutatea provine din analiza și interpretarea personală a modalităților prin care fiecare compozitor german, din perioada studiată, transpune în sunete sentimentele degajate de versuri, acceptând ideea că pot fi și interpretări diferite pentru aceleași partituri analizate.

Bibliografia, discografia și partiturile pe care le-am parcurs, în măsura în care am avut acces, s-au dovedit a fi lucrări de referință pentru fiecare artist, informații prețioase fiindu-mi oferite și de Internet.